

Grup de Remugants "Ramon Trias"

Un estim a Menorca

Recordant les converses amb n'Asbert Seguí Cardona (1910-2013)

Antoni Seguí Parpal
Estiu de 2016

UN ESTIM A MENORCA

El 22 de juliol de 2016 vam assistir a un estim a Milà Vell, lloc situat a prop de Maó, carretera d'es Grau. Per part del pagès sortint l'estimador era el senyor Manolo Palliser¹, i del pagès entrant el senyor Diego Pons². La trobada va començar al voltant de les 10 i va acabar passades les 3 del capvespre, si bé tot el procés de l'estim s'acabarà el mes de novembre, en haver completat la comptabilitat. La part més vistosa és la valoració del bestiar, que és la que vam presenciar, i en la qual els dos estimadors presenten la valoració conjunta, un cop feta la deliberació entre els dos. Els dos estimadors es col·loquen darrere les vaques, en aquest cas només eren vaques i vedells, i ja tenen, o els hi donen al mateix moment, les dades bàsiques dels animals –data naixement, nombre de lactacions, etc. – i conjuntament intercanvien percepcions, i cadascun apunta el valor que creu a l'animal. Els hi passen els animals de dos en dos, excepte si els tenen estacats a la menjadora.

En el nostre cas, primer vam anar al lloc Puigmenor, on hi havia els animals destinats a carn, vaques menorquines i els seus vedells. Estaven estabulats a la menjadora, i els dos estimadors van passar per darrere la fila d'animals.

Vaques menorquines a la menjadora

Abeurador exterior

Els dos estimadors observant vaca a vaca

Els estimadors deliberant

¹El senyor Palliser és estimador des de fa 40 anys, el seu primer estim el va fer quan tenia 25 anys. Abans ajudava el seu pare en els estims. El nombre màxim d'estims a l'any estava al voltant de 27. Actualment en fa entre 9 i 10. La seva feina principal és tractant de bestiar

²El senyor Pons és comercial de pinsos, i ha recollit la tradició d'estimador per part del sogre. Actualment, ell i el senyor Palliser són els únics estimadors.

Vedell que anirà a pastura

Vaques a l'estabulació

Aquest ramat de vaques menorquines pasturen a Puigmenor, els vedells són criats per les mares en total llibertat i pasturen fins els 10 mesos, en que fan entre 225 i 250 kg/canal. El preu de la carn d'aquests vedells és de 4,5 €/kg canal. El lloc de Puigmenor té 70 ha, de les quals 20 són de cultiu.

A continuació a la zona d'exercici de l'estabulació de Milà Vell s'hi concentren les vaques en lactació, a un costat, i a l'altre els estimadors. Les van passant de dues en dues per a la valoració. Milà Vell té 55 ha de les quals 50 són de cultius.

Pati o zona d'exercici de l'estabulació

Bouer

Vaques concentrades per passar a valoració

Estimadors amb els pagesos (entrant i sortint)

Nº	FECHA	EDAD	SEXO	RAZA	PAIS
1	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
2	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
3	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
4	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
5	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
6	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
7	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
8	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
9	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
10	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
11	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
12	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
13	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
14	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
15	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
16	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
17	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
18	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
19	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
20	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
21	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
22	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
23	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
24	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
25	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
26	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
27	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
28	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
29	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
30	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
31	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
32	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
33	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
34	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
35	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
36	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
37	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
38	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
39	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
40	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
41	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
42	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
43	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
44	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
45	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
46	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
47	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
48	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
49	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
50	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
51	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
52	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
53	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
54	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
55	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
56	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
57	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
58	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
59	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
60	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
61	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
62	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
63	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
64	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
65	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
66	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
67	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
68	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
69	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
70	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
71	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
72	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
73	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
74	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
75	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
76	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
77	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
78	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
79	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
80	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
81	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
82	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
83	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
84	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
85	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
86	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
87	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
88	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
89	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
90	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
91	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
92	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
93	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
94	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
95	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
96	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
97	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
98	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
99	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	
100	01-01-1980	11-12-04	M	Marjo Kavendy	

Llistat de les vaques amb el seu historial, el qual és lliurat als estimadors

	Monte	Paridas
VACAS		
Paridas	32	
Paridas monoquias	1	
Vacas monoquias	0	
Vacas monoquias	0	
TOTAL MONTE NATURAL	65	33
BRUAVAS		
Paridas	2	
Vacas	1	
TOTAL	3	
Nº Servicios gestacion a celo	1.7	58%
RESULTADOS REPRODUCCION (Porcentaje)		
Fertilidad 1ª Cubricion	24	100%
Fertilidad 2ª Cubricion	5	5%
Fertilidad 3ª Cubricion	2	50%
Fertilidad 4ª Cubricion	4	100%
Vacas	30	100%

En acabar de valorar les vaques en lactació hi passen les seques i vedelles.

Al voltant de les dues, els estimadors, apart dels pagesos i convidats, deliberen i posen en comú les valoracions. La resta d'assistents passem al menjador i a la cuina de les cases per tal de menjar i beure allò que la família del pagès sortint ha preparat per a celebrar l'estim, que tothom espera sigui satisfactori a les dues bandes.

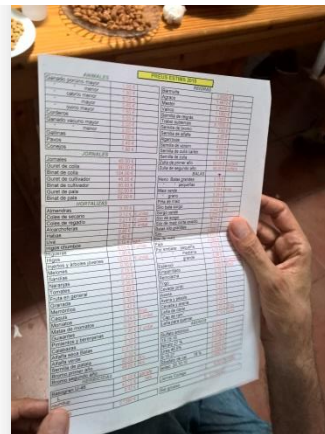
Estimadors a punt de concretar

Tot preparat

Estimadors, pagesos, propietari, tots a punt de conèixer la primera valoració

Plantilla d'estimador per a completar la feina de la resta de valoració

Era i ullastre a Milà Vell.

Aquesta era de la foto no sembla que estigui en ús, ni per al que es feia temps enrere ni per altres usos. Les eres tenen el seu moment en els segles XIX i XX –primera meitat–, estan enrajolades o cobertes de lloses, són circulars i el perímetre està tancat amb blocs de marès, en general. Els blocs de marès del tancat solen tenir una osca per tal que les formigues no s’enduguessin el gra³. Les eres són d’entre 10 i 20 m de diàmetre⁴. En ella s’hi batien els cereals, s’hi ventaven i s’ereraven –passar per una garbera–, i ja, al final, es mesurava el gra, amb barcelles -mesura de gra, equivalent aproximadament a la sisena part d’una quartera⁵- i es conclouïa amb una festa on s’hi convidàvem els pagesos del voltant.

Terra de l’era

Detall de la barana de l’era

³Es diu açò, però jo crec que l’objectiu també podria ser per tal que el gra no rebotés fora de l’era en esser trepitjats pel bestiar i corró.

⁴ Per a més informació veure: <http://culturapopularmenorca.cat/continguts/>

⁵En el *DE RE CIBARIA (Cocina-pasteleria-resposteriamenorquinas* de Pedro Ballester) fa molts anys – sense Internet a la mà – vaig treure la recepta de la coca bamba: 1 almud de farina, 10 onzes de sucre, 4 onzes de seu, 6-7 ous, i llevat. Li vaig preguntar a mon pare, i en el llibre hi vaig afegir el que em va dir: 1 quartera = 60 kg = 6 barcelles, i una barcella = 6 almuds. Vaig fer els pertinents càlculs, i la coca bamba que faig té: 500 g farina, 120 g sucre, 40 g de mantega o equivalent d’oli d’oliva, 2 ous i llevat.

Per a informació sobre mesures agràries a Menorca es pot consultar el Full Tècnic 43 del CCEA: http://www.cime.es/WebEditor/Pagines/file/Butlleti_dinformacio_tecnica_centre_capacitacio/43c.pdf

CONCEPTES I TERMINOLOGIA DE L'ESTIM I DEL SISTEMA DE PARCERIA AMITGES

En primer lloc ens situem a la Menorca agrícola i intentem esbrinar qui és qui en l'estructura agrària. Segons Casanovas (2006), les estructures agràries no han estat immutables, i a l'edat contemporània es quan es generalitza la mitgeria com sistema de tinença. No ve, per tant, de tant lluny com molts es pensen. I seguint el mateix autor, la societat rural la componen dos grans grups: els propietaris i els pagesos. I cadascun d'ells amb les subdivisions, que convé recordar per a situar-nos en el perquè de l'Estim.

1. Propietaris

La majoria absentistes⁶ i amb la següent procedència:

- Noblesa ciutadellenca (consolidada el XVII). Termes de Ciutadella i es Mercadal.
- Descendents de negociants maonesos (enriquits el XVIII)
- Burgèsia agrària de Maó (descendents d'antics pagesos enfiteutes⁷)
- Industrials
- Enriquits d'altres activitats (construcció, finances, etc.)⁸

2. Pagesos

Tenen un acusada diferenciació social.

- Propietaris que cultiven el lloc (a Maó se'n diuen –deien– *senyor de lloc*⁹, en canvi a Ciutadella són els absentistes).
- Mitgers¹⁰ de les principals explotacions agràries, i són els que, en general, s'anomenen els *l'amos* dels llocs. Aquests, a la vegada, empren assalariats, que és una de les subdivisions de la classe de pagesos. Aquesta classe seria un dels actors principals de l'estim.
- Petits propietaris i petits parcers, i que són, a la vegada, jornalers per tal de completar el manteniment familiar.
- Jornalers i missatges¹¹

⁶ Que practica l'absentisme: Costum de viure el propietari fora de la localitat on estan situats els seus béns. (DIEC2).

⁷ Cessió perpètua o per llarg temps, d'un immoble, compensada pel pagament d'un cànon anual al qui fa la cessió, conservant-ne ell el domini directe. (Alcover-Moll).

⁸ Aquesta procedència és de collita pròpia.

⁹ Mon pare deia que el camp va entrar en crisi quan el propietari que cultivava els llocs se'n anar a la ciutat, i d'un lloc petit es va pretendre que en visquessin els convertits en senyor de lloc i el pagesos mitgers. Tot açò referit al terme de Maó.

¹⁰ Qui conra una propietat rústica amb el contracte de repartir-se els fruits meitat per meitat amb el propietari. (Alcover-Moll).

¹¹ Aquest grup sempre ha estat nombrós, però sempre l'hem obviat. A Menorca agrada parlar de *l'amo* i sembla tot molt idíl·lic, els missatges, com passa a Catalunya, la Catalunya agrària que jo conec, no són objecte ni dels sindicats agraris. Tothom ho dóna per fet, sense saber quines necessitats tenen. Es parla del camp, i es parla del preu de la llet, però dels salaris i de les condicions de

Estim és l'atribució de valor a una cosa, especialment a allò que s'ha de vendre o traspasar i **estimador** és el perit que estima i declara el preu d'una cosa (Alcover-Moll). No obstant, l'estim presenciat i del qual hem fet el reportatge fa referència a l'acte tradicional de valoració quan un pagès deixa un lloc i n'entra un altre, dins del sistema de parceria *amitges*. Segons Alcover-Moll parceria i amitges són sinònims.

Segons diu Pere Ballester (1918) *el més típic de l'estim, i alhora del contracte amitges és el respecte amb que tothom se sotmet a lo que fan els peritos es dia de se sortida. No son més acatades ses sentencias d'es Jurat d'aiguas de Valencia.*

Pagès entrant

Estimador i el director de Sa Granja

El que des de la compilació legal (1961) s'anomena **Societat Rural Menorquina (SRM)** és una societat civil constituïda per **dos socis**, el **titular o propietari** i el **cultivador o pagès**, i s'estableix mitjançant un contracte amb el qual el lloc serà explotat. Sense entrar massa en detalls, el més principal és que el propietari posa a disposició de la SRM el lloc i les cases de pagès, així com les estabulacions i d'altres edificis i construccions necessaris per a l'explotació, i el pagès posa la feina i, en general, la de la seva família.

És a dir, el propietari fa les següents aportacions a la SRM (Quintana, JM. 1994):

1. Aprofitament temporal del lloc, parets, ponts, síquies, línies elèctriques, edificacions i millores fetes, plantacions permanents (excepte pinars i alzinars).
2. **Mota**¹² o dotació mínima indispensable per a la continuació de l'explotació (caps de cabestre i cria, palla, barreres, ormejos, motors i altres utilitatges, i també vaques en cas de les explotacions de llet).
3. La meitat de llavors, pinsos, combustibles, lubricants, insecticides, fems i 2/3 d'adobs minerals, si bé hi ha modalitats diferents.
4. Quantitat en metàl·lic per pagar un o més jornals per als assalariats que treballin el lloc.
5. La meitat de l'**extramota** (no inclòs a la mota). Representa els caps de bestiar (meitat del pagès, meitat del propietari) no inclosos a la mota, la maquinària i altres ormejos tampoc inclosos. La mota i l'extramota van lligats a l'explotació del lloc.

Per part del soci pagès les seves aportacions a la SRM són les següents (Quintana, JM. 1994):

---

treball dels assalariats s'hi passa de puntetes. Segons l'Observatori de la llet el sou brut (inclou la seguretat social) a Catalunya de l'assalariat fix és de 8,67 €/hora.

¹² b) Quantitat de bestiar que el pagès amitger rep del propietari en entrar en el lloc, i de la qual respon davant aquell, amb dret damunt la meitat del producte del dit bestiar (Menorca) (Alcover-Moll). Segons Pere Ballester (1918) les motes tenen condició de béns immobles, perquè es considera que formen part íntegrament de la finca, i la venda d'una finca s'entén amb la mota.

1. El treball seu i de la família. Assumeix la gestió dels interessos familiars però no la representació de la família.
2. La meitat de les llavors, pinso, combustibles, lubricants, insecticides, fems i 1/3 dels adobs minerals, si bé hi ha modalitats diferents.
3. Els jornals dels obrers contractats, si bé en l'actualitat hi ha un repartiment de càrregues més equitatiu.
4. La meitat de l'extramota.
5. Eines personals de treball o altres ormejos, si bé la conservació i reparació va a mitges.

En el contracte s'estableix com es repartiran els beneficis. El sistema de repartiment més usual és aquell en que els ingressos del treball de la terra i del bestiar sigui per meitat entre els dos socis, però no sempre és així, ni hauria de ser-ho ni per llei ni per costum.

Brau de raça menorquina

Vaques remugant i a la menjadora mòbil de farratge sec

Les despeses es fan al 50%, amb certes excepcions en alguns capítols de l'explotació.

Les excepcions són les següents, cadascuna amb diverses modalitats, molt variables segons cada contracte:

- Adobs: a) 2/3 a càrrec del propietari i 1/3 del pagès; b) adobs de fons (2/3 a càrrec del propietari i 1/3 del pagès) i adobs de cobertura (a mitges).
- Aigua: a) a càrrec del propietari; b) a mitges.
- Telèfon: a) a mitges; b) a càrrec del pagès.
- Electricitat: a) a mitges; b) 1/3 a càrrec del propietari i 2/3 del pagès.
- Seguretat social: a) a mitges; b) a càrrec del pagès.
- Barreres: a) a mitges b) a càrrec del propietari les que no es mullen (estan sota cobert), i del pagès les que es mullen.

El manteniment i les reparacions de béns immobles, excepció de les cases del propietari, i de la maquinària i instal·lacions a mitges.

Les contribucions i impostos del lloc a càrrec del propietari i els impostos derivats de l'explotació -ús- a mitges.

El contracte és per any agrícola, renovant-se si no hi ha voluntat de seguir per part d'un dels socis, que ho ha de comunicar a l'altre, abans del 19 de març, tot i que aquesta data pot variar segons cada contracte. Aquest fet se'n diu **desdir**¹³, i aquí començaria l'estim. Després de l'acte de desdir, no es

¹³ 3. tr. Tornar arrera la paraula donada en promeses, contractes, coses convingudes abans (Alcover-Moll).

podrà vendre, comprar, permutar o modificar cap element de l'explotació, a menys que hi hagi acord explícit.

El pagès que surt i el propietari tenen dret a cobrar el valor dels béns que cadascun té en la dita SRM. El pagès que surt se'n du el valor no la cosa en si, l'idea és que l'explotació continuï sense haver de començar de nou, per això, un cop fet l'estim, entre juliol i agost, el mateix dia el pagès entrant se'n fa càrrec de tot. Lògicament, al pagès sortint l'interessa deixar el lloc, la seva explotació, en perfecte estat, ja que així cobrarà més, el valor de l'estim ho determinarà. En vaques de llet, el tanc del matí és del sortint i el del capvespre de l'entrant, després de l'estim.

La SRM segueix sent de dret voluntari però té la condició de persona jurídica i la seva representació la tenen conjuntament els dos socis (Coll Carreras, M. 1994).

En cas de conflicte prevalen les normes estatals en les matèries compartides. Tot allò que no s'hagi establert en el contracte de la SRM s'atendrà exclusivament als *usos i costums*, si bé aquestes varien en el temps i no hi ha constància escrita (Quintana, JM. 1994). El mateix autor observa que en realitat quan es diu que el pacte és lliure no ho és realment, sinó que és discrecional (deixat a la discreció).

Pel que fa a l'administració de la SRM correspon als dos socis. Els dos són, per tant, administradors de l'explotació del lloc. Cadascun podria actuar de manera separada, tot i que l'altre soci s'hi pot oposar, sempre que no hagi produït efectes front a tercers (Quintana, JM. 1994).

Marina, figuera i vaques

Ormejos de treballar el camp

El contracte *amitges* compilat a través de la SRM fa esment a la part del lloc, o a la seva totalitat segons s'hagi especificat, que es posa en explotació per treure'n uns fruits. En principi, si no es diu o s'estipula res al respecte, la caça i la llenya són del propietari, però el pagès podrà tallar la que necessiti per al seu consum (Bosch Marquès, R. 1994). Sovint el tema de la caça és motiu de conflicte quan no hi ha *savoir fer*. Ni tots els propietaris són senyors, ni tots els senyors ho són de mena.

Sobre els *usos i costums* a que es fa referència en el sistema de parceria *amitges* recomano llegir la ponència de Morey i Carreras (2011), d'accés fàcil a Internet. Segons aquests autors a *us i costum de bon conreador* pot reflectir tres significats, no excloents: a) una indicació general de caràcter agronòmic, b) una representació de drets a favor de la propietat i c) una declaració d'estatus a favor dels colons, encara que supeditat aquest últim als interessos dels propietaris.

Evidentment el recurs, en cas de litigi, als *usos i costums* té, com diuen els diferents autors una greu dificultat probatòria, i és font d'inseguretat jurídica. Morey i Carreras (2011) creuen que els dràstics canvis socioeconòmics esdevinguts en els últims cinquanta anys, acabaran per fer caure en

l'obsolescència la referència a *l'ús i costum de bon pagès* en el contractes, o en tot cas es mantindrà la seva presència de manera testimonial sense una interpretació ara per ara clara.

De fet, tinc a les mans un esborrany de contracte amitges on no s'hi fa cap referència als *usos i costums*. Els usos canvien, les costums també, la gent que signa un contracte sap el perquè, i no és un sistema obligatori en sentit estricte, si bé el propietari, pel fet de ser-ho, podria estar en millors condicions de triar el tipus de contracte per a qualsevol tipus d'explotació del seu lloc. Si bé, de vegades la realitat és que triar és difícil per ambdós. En qualsevol cas, és un tema que sobrepassa l'objectiu d'aquest reportatge.

Casat¹⁴

Paisatge menorquí el juliol

REPÀS HISTÒRIC I ACLARIMENTS CONCEPTUALS

Tot sembla que ve de lluny, tot sembla que és obsolet, i tot depèn d'on posem el límits del propi coneixement. Si només parlem de les vivències pròpies és usual pensar que *sempre s'havia fet així*.

A finals del segle XVII a Menorca només s'hi conreava a la faixa central (mitjania), ja que era perillós viure prop de la costa per mor dels pirates barbarescos (Mir i Mir, 1898). A partir del tractat d'Utrecht, 1713 (un any abans del famós 1714 a Catalunya) Menorca passà a dominació anglesa, amb la conseqüent pau amb els estats barbarescos, i el cultiu del camp menorquí s'estén cap a migjorn i cap a tramuntana. Segons Mir i Mir (1898), a partir d'aquell moment molts propietaris es traslladen a viure als pobles, donant en parceria les terres als fills i d'altres familiars, i així demostra, segons l'autor, l'origen patriarcal del sistema de parceria que anomena *contractes d'amitjas*. Soler i Siquier (1857) ja s'hi referia a aquest fet i també que els propietaris, de mica en mica, notaven que amb el sistema amitges en treien més profit i, sobretot, abraçaven la comoditat de viure als pobles vers les feines feixugues del camp, de cada cop més productiu. Segons Mir i Mir (1898), aquests contractes tenen quatre capítols: **a)** detall de la dotació en bestiar indispensable, que el propietari lliura al pagès; **b)** el parcer té l'obligació de cultivar anualment un dels tres sementers¹⁵, i ha de fer-ho *á us y costum de bon conrador*¹⁶; **c)** els deures de

¹⁴ 3. Edifici gran (Mall., Men.), especialment cases de camp (Men.) (Alcover-Moll)

¹⁵ Les tres sementeres són *gorét*, sembrat i pastura o terra vella (Pere Ballester, 1918). Seguint a Pere Ballester, al *guaret* (*barbechoen castellà*) s'hi sembraven: *faves, favet, cols, patates, blat de moro o d'Índia, beta-ravach i tota mena d'estivades (tomatichs, moniatos, ciurons, guixons, fesols, sindrias, melons, carabases) i dins ses tanques no sembrades del gorét hi viuen bestiar de llana, es porquim i ses someres que no duguin mulat... El sementer sembrat ho està de blat, fora de qualque tròs de terra magre ahont s'hi posa se xivada. I a ses terres més grasses des sementer de pastura s'hi sembra s'ordi, a mado de restobla, quedant tot lo demás pera pastura d'es boví i bestiar de feina, ja naturals (llevamà, trebols, orella de llebra, margay, cugula etc.), ja artificials (fesolí mesclat amb xivada). Ses tanques sembrades de clover surten d'es sementer, mantenintse per alguns anys dedicades a dita lleguminosa.*

cadascun, *carregs* del pagès i *peitas*¹⁷ del propietari; i **d)** determina les proporcions en que s'han de repartir els productes i dóna regles en cas de cessar el contracte.

Sobre els tres sementers es pot consultar el Full Tècnic 59 del CCEA:

http://www.cime.es/WebEditor/Pagines/file/Butlleti_dinformacio_tecnica_centre_capacitacio/59c.pdf

D'aquests quatre punts podem destacar que en el repartiment dels fruits no estipula que hagi de ser al 50%, i que sempre parla de contracte. Mir i Mir (1898) ens parla de les avantatges del contracte de parceria amitges des del punt de vista social, en comparació amb els treballadors de la indústria, donant entendre que tot allò bo prové de la manera de ser dels antics menorquins, i, en això, Pere Ballester també hi està d'acord, el qual resol que els propietaris abans de resoldre a desterrar el contracte amitges, amb llurs defectes i tot, s'ho han de pensar bé, ja que és el que millor harmonitza els contraposats interessos de capital i treball. Per altra banda, creu Ballester (1918) que a la manera de ser del pagès i la seva *aurea mediocritas*, el contracte *amitges* li va a mida. De fet, els dos escrits, tot i la interessant informació que duen, són, en la meva opinió, molt condescendents i plens de lloances al contracte *amitges*, poc crítics.

Frisona remugant

Vaques de raça Menorquina cap a pastura de rostoll

En canvi, l'enginyer cap de la Secció Agronòmica de Balears, Antonio Ballester Llambías, en el discurs inaugural de l'Ateneu el 1921¹⁸, fa un repàs més crític tant en l'aspecte agrícola i ramader com en el social dels contractes (Ballester Llambías A., 1921). En el meu entendre se li nota que l'agricultura no li ve de nou, i no deixa de ser ben actual i de rigor. A més a més, diu que les causes que determinen que els factors de producció d'un país siguin d'una manera o d'altre són, la idiosincràsia de la gent, el nivell cultural, la situació econòmica, les relacions socials, els mercats exteriors, la comunicació amb els altres països i, finalment, la voluntat de la persona. Açò, per a mi, és el que defineix la gent d'un lloc. En la seva opinió es cultivava pèssimament, amb maquinària primitiva, sense adobar el sòl; els bouers bruts, mal distribuïts i sense una higiene mínima. Les vaques de cria arribaven a la pastura de l'herba extenuades,

¹⁶Sobre aquest tema diu Mir i Mir (traduït del castellà): *el parcer no pot deixar de conrear cap part del sementer, i no pot repetir la sembra de cap cereal per dos anys consecutius en cap de les tanques en que s'ha dividit el sementer, evitant així que el terreny sigui empobrit i posant en pràctica el sistema tan convenient de l'alternativa de collites*. Tota una declaració d'ecologisme.

¹⁷Càrrecs i peites. Tant Quintana (1994) com Bosch Marquès (1994) també parlen de càrrecs els que contrau el parcer i peites els deures que contrau el propietari (tributs, pagaments en espècie,...), en canvi el diccionari Alcover-Moll diu: Peita: 2. Cadascuna de les servituds o lliuraments en espècie que en els contractes d'arrendament d'una propietat rústica s'estipulaven com a obligatòries per a l'**arrendatari a favor del propietari**, a part de l'ànnua mercè o lloguer normal de la finca (Mall., Men.).

¹⁸Discurs que no va poder donar presencialment i que fou llegit pel senyor Mir Llambías, catedràtic d'agricultura de l'Institut. Com diria mon pare "quin temps aquell que la Marta filava", els agrònoms tindrien feina..., ara ja ni escoles superiors en rendiment.

després d'una temporada de cremar les pròpies reserves per manca de menjar. Les vaques de llet, durant els 150 dies de lactació donaven un rendiment màxim de 5 litres al dia. En qüestió de races, diu, el desconcert i desorientació són accentuats.

Ballester Llambías (1921) sobre el contracte de parceria opina que són, en general, mol sensats, molt racionals en la seva essència, però de resultats dolents. No es duu comptabilitat de res i no se sap el cost de res. Segons ell, els contractes que ha vist són rancis i d'una redacció de fa un segle, sense haver variat ni una titlla, i són més una ficció que un contracte. Els propietaris coneixen el nom de la finca i poca cosa més, i que només la visiten, i no tots, en el moment de mesurar per tal de cantar el *deu i taia*¹⁹. Per altre banda, trobar un bon parcer és molt difícil, i no és suficient ser treballador, honrat i respectuós. Cal, diu l'autor, crear caixes rurals per donar crèdits, crear centres experimentals agraris²⁰, i molta instrucció per al pagès, i, a la vegada, recomana que els terratinents, que per llurs ocupacions o per la falta de coneixements, no puguin col·laborar amb el pagès soci, donin els llocs en arrendament, i que els pagesos tinguin accés als crèdits.

Per entendre millor els contractes i llurs clàusules d'aquells temps cal saber que l'agricultura predominant a Menorca és/era en secà i, d'aquí la divisió dels llocs en sementers; també això donava origen a la divisió de l'any agrícola, a efectes de contracte. Segons Pere Ballester (1918) l'any es dividia en tres parts: 1) de Sant Miquel (29 de setembre) a Nadal; 2) els cinc mesos, de Nadal al 25 de maig, i 3) els mesos d'estiu fins a Sant Miquel. F. Hernández Sanz (1908) el considera dividit en quatre períodes: 1) de Sant Miquel a Nadal, 2) dels cinc mesos (del 25 de desembre al 25 de maig), 3) del mes de segar y 4) un cop acabada la sega a Sant Miquel. Segons el període hi havia el sou estipulat per als assalariats del camp, essent els més alts els de la sega fins Sant Miquel.

Els assalariats del camp menorquí –missatges²¹– no tenien certament gaires avantatges ni socials ni econòmiques, a menys que considerem una avantatge la subsistència. Al respecte diu Pere Ballester (1918), arran de la millora de les condicions de treball i de la paga, *abans eran sols els missatjes qui, per torn, romanian els diumenges i festes a ses cases pera cuidar d'es bestiar...* la millora a que fa referència es deu a que hi faltava mà d'obra ja que *se gent obrera fuitx d'el camp i tothom prefereix fer sabates, els homos, i bosas de plata, ses dònas, entòst de viure dins poble*. Tot i això, Pere Ballester (1918) diu que aquest fet de fugir no és per a les males condicions de feina, higiene i menjar, sinó que el luxe i les diversions criden més fort... Des de la posició on mirem i com ho fem així ho constatem. Sobre els missatges Morey i Carreras (2011) observen que el primer lloguer per als al·lots com missatges i les al·lotes com a criades ja es donava a edats primerenques, fins i tot als set o vuit anys, quan eren acollits part del any en llocs diferents als de la seva família d'origen.

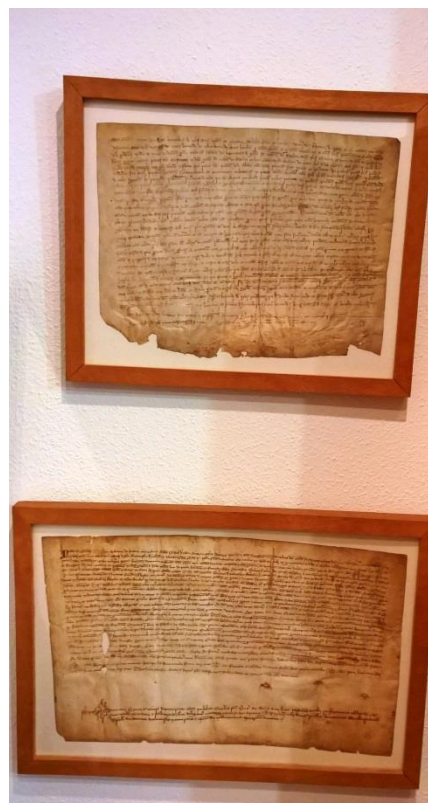
¹⁹Deu i talla: expressió amb què el mesurador avisa l'assenyalador perquè faci la senya indicadora d'haver omplert deu mesures (Alcover-Moll).

²⁰L'Estació d'Agricultura de Maó (coneguda després per *Sa Granja*), oficialment estava creada i a punt d'instal·lar-s'hi.

²¹Home llogat per mesos o per un any per a fer feina en una possessió o lloc (Mall., Men.) (Alcover-Moll).

Autorització ús de senyal per al bestiar (1829)

Els orígens..., les fonts...

DES DE QUAN EL SISTEMA DE PARCERIA AMITGES

Mir i Mir (1989) diu que a finals del segle XVII la major part de les propietats estaven cultivades pels seus titulars, i en alguns casos estaven arrendades. Quintana (1994) escriu que al segle XVIII es troben els primers contractes conjunts però que ve de més enfora. Morey i Carreres (2011) diuen que *tot i la possible presència de la amitgeria a Menorca almenys des del s. XIV²², el seu impuls es va donar a mitjan segle XVIII. Va substituir la forma habitual en l'explotació de la terra que era el cultiu directe pels successius posseïdors del domini útil en emfiteusi²³, sota el domini directe del monarca, o subemfiteusi, quan el domini útil havia estat traspasat de posseïdor a posseïdor, i fins i tot l'arrendament. La figura de l'emfiteusi és essencial en l'organització de la societat medieval, sota el sistema de règim feudal i fins i tot en l'edat moderna.*

En l'estudi sobre el contracte de masoveria a Catalunya, Maspons (1962) explica els orígens dels sistemes de masoveria i de la parceria, i com s'estengueren geogràficament. A tal efecte diu que el sistema (contracte) de parceria és tan simple que, per açò mateix, s'ha estès sense variar gaire la seva essència a molts indrets, amb indiferència del tipus d'agricultura o ramaderia.

²²Citen a Bisson (1977) "la amitgeria va aparèixer a Menorca quan la terra va començar a dividir-se en sembrers mitjançant tanques, ja sigui amb anterioritat a la conquesta cristiana o bé en l'època de Pere el Cerimoniós (1349-1387).

²³Cessió perpètua o per llarg temps, d'un immoble, compensada pel pagament d'un cànon anual al qui fa la cessió, conservant-ne ell el domini directe. (Alcover-Moll).

TOT ÉS TAN CURIÓS...

Vaig pensar de fer un reportatge de l'estim, però em faltava lèxic, o en tenia massa i desordenat, i per açò he recorregut a les fonts escrites, i d'aquí la dedicació del reportatge a la memòria de n'Asbert Seguí Cardona.

Mon pare era un home curiós i atent al món. Fa molts anys, amb l'ajuda de Miquel Barber Barceló, em va donar un feix de fotocòpies d'articles sobre l'agricultura de Menorca, que fins avui no he desempolsat. Ell tan content de tenir un fill agrònom i jo no he passat del dia a dia. Ara he recuperat aquestes fotocòpies i puc dir que he xalat però ara no he pogut conversar amb ell... També he fullejat el llibre, enquadernat en vermell **Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca** de Francisco Hernández Sanz, de 1908, el qual sembla que mon pare va comprar l'any 1932, en els inicis de la segona república, ell tan monàrquic i, a la vegada, tan obert al món. A la segona pàgina Alberto Seguí Cardona va signar en data **XXII-III-XXXII**, és a dir 22-3-1932, quan ell tenia 22 anys.

Després de l'estim a Milà Vell i, sobretot, després del refrigeri, en un dia de xafogor, vaig pensar que de la Menorca agrícola i ramadera en sabia ben poc, tot i els reiterats intents d'entendre-la. A més, jo no he professat menorquinisme, més enllà de ser un fervent i entusiasta seguidor del Menorca CD, del qual un avi meu va ser president, no sé ben bé quan. Les arrels no pertanyen a un lloc, són les que un reconeix i viu o no amb elles. M'he dedicat a la professió d'agrònom i, sobretot, a l'extensió de coneixements en vaques de llet. Paret seca, mota i extramota, estim, barcella, sementers, portells i passadors, corrals i eres, tanques i tancats, bouers i solls, l'amo que diu vaca ocs!, s'ase i sa somera, galldindis, lloc, estància, hort i hortolà, pagès i jornalero, missatges, mesurar i ses mesurades, blat, ordi i civada, faves i favons, fesol i fesolí, païssa, safareig, estivades, "agafar el llis", "estem bé per anar a encorralar bens", "anar a pas de carga", "en ser mort ni vinya ni hort", "hem perdut es bou i s'arada", "sa por guarda sa vinya", "anar a sotges", "ves a ventar palla", "es verdeny d'uastre" i tantes d'altres paraules i expressions que m'han sonat d'haver-les viscut d'un temps enrere, però que res tenien a veure amb la realitat de les explotacions de Catalunya, i que a Menorca es van perdent o canviant de significat.

Tot molt proper però també molt llunyà. De la Menorca que vaig conèixer no hi queda gaire res, els usos i costums han variat, possiblement es continuen emprant les mateixes paraules, si bé el significat pot haver variat segons la funcionalitat; en els anys setanta es deuen fer les darreres mesurades, les parets no es mantenen netes d'ullastres i esbarzers com abans, i els enderrossalls s'alcen a cop de subvenció, les tanques es fan més grans ja que la càrrega ramadera és més alta, hi ha més especialització; el porc ja no recicla sinó que consumeix pinso, tot i que en molts casos els donen xerigot -un reciclatge a l'engròs-complementat amb pinso. En poques paraules, hi ha grans explotacions de vaques de llet que han adaptat el terreny a un ús exclusiu de farratges i han modificat les tanques per a una pastura a l'ample i, malauradament, poc racional. El conreu per excel·lència de temps passat, el blat, és testimonial. A Menorca podem trobar el lloc *típic* amb poques vaques, amb un ramat d'ovelles, amb un galliner i una soll, amb un hortet i tanques d'estivada, i fins i tot fent ses mesurades del blat -així consta en alguna recent publicació que *ven* Menorca- i també trobem explotacions especialitzades i d'altres excessivament intensives. El pagès ja no fa de pagès "només perquè vingui de pagès". La tinència dels llocs va canviant de mans, gent rica es fa propietària de llocs, alguns senyors esperen canviar l'ús del lloc, el pagès de Menorca té, en la majoria dels casos, ofici i professionalitat comparable o equivalent als pagesos que he conegut a Catalunya (en vaques de llet), i és plenament conscient que per poder posar en marxa i ser titular d'una explotació de vaques de llet, fa falta un bon capital. Per exemple, a Catalunya posar de bell nou una explotació de vaques de llet ningú no ho pot fer sense una gran inversió, en el supòsit de ser titular dels terrenys. Per açò mateix, no em sembla descabellat fer un bon plantejament del contracte amitges, a satisfacció dels dos socis, i que sens dubte és una bona oportunitat per al jove. Les cartes boca amunt i cadascú en el seu lloc, deixant de banda connotacions

de servitud ni de senyoriu que ben poc s'hi avenen a la cultura democràtica. Les tradicions per a les festes i aquestes per als que els agradin. Dos socis en signar un contracte es reconeixen com a tals en igualtat i respecte. A finals dels seixanta i ja en la dècada dels setanta del XX, a causa del turisme que estirava mà d'obra, una de les preocupacions era que no s'hi trobaven pagesos per al camp. Ara n'hi ha, i ben preparats. Esperem que també l'altre soci estigui a l'alçada, des del punt de vista de l'agricultura.

Dels articles llegits, a part del que he comentat, algunes coses van ser per a mi curioses. Sovint pensem que descobrim el món, o que inventem coses, i ja ho estaven. Diu Pere Ballester (1918)... *els anys abundants se séga clover i es dóna després sech; no's coneix encare s'ensi-latge d'aquesta lleguminosa... aquí a Menorca, se podrien aprofitar molts de silos (cisternòls) tallats dins sa penya, ahont els àrabs enterrauan es blat...* I pensar que ensitjar farratges a Menorca no es va començar fins entrats els 60! i pitjor encara, constatar que en molts llocs encara els ensitjats són un focus de contaminació.

També, i ara ja en pla de racionament alimentari de vaques de llet, diu Pere Ballester (1918): *S'aliment vert d'es bestiar consisteix, dons, en dites pastures, naturals i sembradas, fulles de beta-ravach, d'ascarxofera, de col, de figueral de moro, trebol (alfalfa arbòria) i cap de ram, o sia, lo tendre d'els ullastres...* Jo penso que la mà de l'home pot ser beneficiosa i en lloc de deixar el camp a la biodiversitat total es podria ressemar d'alfals arbòria, i així podríem tenir ovelles ben alimentades, perquè no tot és la contemplació del paisatge.

Medicago arborea a l'hivern i a l'estiu

Pere Ballester (1918) explica que el senyor Salvador Castelló, Director de la Real Escola d'Arenys de Mar, els va donar un curs, organitzat per *sa Camara Agrícola i s'Ateneo, baix d'es patronat de s'Ajuntament de Mahó, demunt lo que Menorca deu haver de fer i té dret a d'esperar, si vol que aquesta indústria avícola mellori... explotant se gallina menorquina que els inglesos han sabut refinar...* Allò, per a mi curiós és que l'ajuntament de Maó en fos el patrocinador o promotor, i que jo a l'any 1976 anés a un curs sobre el maneig de granges de conills a Arenys de Mar i que el professor i director fos un fill del senyor Castelló.

Llegint els articles sobre la Menorca agrícola, del segle XIX i XX (inici) tant en l'aspecte agronòmic com en el social (contracte amitges), llevat del ja comentat de Ballester Llambías, vaig treure bona informació en la part més descriptiva, si bé em va quedar un regust edulcorat de les anàlisis que s'hi fan. He recordat que als anys 60 del passat segle, en els inicis del turisme, només existia el llegat dels anglesos i La Mola, tan present i tan temuda arreu d'Espanya, a l'hora de fer la mili, no la incloíem en les nostres descripcions, formava part de la llegenda negra, sense ser llegenda.

Per acabar, tornem a l'estim i als motius del reportatge.

Un estim ha d'acabar bé, sinó crec que és millor no fer-lo, i un tècnic amb l'Excel el pot fer en qüestió de minuts, i açò ho saben els senyors, els propietaris, els pagesos, els amos, els estimadors i ho sabem tots. No deixa de ser, però, una festa amb ritual. I en el cas de Milà Vell i Puigmenor la propietat estava representada per un senyor agrònom, i tant el pagès sortint com l'entrant saben de què va tot, i els estimadors, a més de bons professionals, saben que un bon estim és aquell que acaba en festa. Per açò crec que vaig assistir a un acte tradicional, convencional, que no va deslluir la realitat i que, fins i tot, ens va ensenyar que la gent s'ha d'entendre. Per això, ho vam celebrar.

El reportatge és com el vaig veure i sentir. La interpretació del que he llegit és parcial i pròpia d'un profà, és la divulgació per a un mateix per intentar entendre-ho, i per açò va al web del grup de remugants a les esmenes dels companys i de qui vulgui.

BIBLIOGRAFIA

- Allés de Olives, A. Apunts sobre la SRM. CCEA. Maó.
- Ballester Llambías, A. 1921. La agricultura menorquina. Revista de Menorca. Pàgines 326-342.
- Ballester, P. 1918. Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca. Revista de Menorca (5ª Època)-1918. Tomo XIII.- C.IX.- Septiembre. Pàgines 149-176.
- Bosch Marquès, R.1994. Usos i costums; contractes i estims. Pàg. 83-92. **El sistema Menorquí d'amtges. Societat Rural Menorquina.** Col·legi Advocats Balears. Palma de Mallorca, 1994.
- Casanovas, MÀ. 2006. Història econòmica de Menorca. La transformació d'una economia insular (1300-2000). Ed. Moll. Palma.
- Coll Carreras, M. 1994. Sobre la gènesi i consolidació de la SRM. Pàg. 11-25.**El sistema Menorquí d'amtges. Societat Rural Menorquina.** Col·legi Advocats Balears. Palma de Mallorca, 1994.
- Maspons i Anglasell, F. 1962. El contracte de masoveria. Separata de Miscel·lània Borrell i Soler. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- Mir i Mir, P. 1898. Consideraciones sobre la agricultura menorquina. I. El sistema de aparceria. Revista de Menorca. Pàgines 64-70.
- Morey, A.; Carreras, J. 2011. *El trabajo rural: realidad material, relaciones sociales y formulacionesculturales, siglos XI-XXI. Sobre el significado de la cláusula "a uso y costumbre de buen labrador" en los contratosagrarios de las Baleares: los arrendamientos mallorquines y las aparceríasmenorquinas. XIII CONGRÉS D'HISTÒRIA AGRÀRIA CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA SEHA. Universitat de Lleida.*
- Quintana, JM. 1994. El sistema «d'amtges» conegut legalment com a «Societat Rural Menorquina». Pàg. 25-47. **El sistema Menorquí d'amtges. Societat Rural Menorquina.** Col·legi Advocats Balears. Palma de Mallorca, 1994.
- Soler i Siquier, J.1857. *Esposició de lo estad actual de l'agricultura en la isla de Menorca*, Maó. Reproducció en facsímil en Ahir i avui(2002) Edicions Nura.